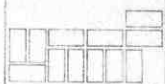


De restauratie van Oudegracht 279

utrechts
monumenten
fonds



Meer dan een jaar lang (van augustus 1975 tot november 1976) - en daarmee veel langer dan gehoopt - heeft het huis Oudegracht 279-279bis/hoek Lange Smeestraat in de steigers gestaan. In die tijd werd - in opdracht van Het Utrechts Monumentenfonds, onder de directie van architect J. C. Meulenbelt - door het Aannemersbedrijf I. Woudenberg en Zonen te Rhenen een gedeeltelijke restauratie uitgevoerd. Gedeeltelijk omdat het inwendige van beganegrond en verdieping, alsmede de onder en naast het huis (onder de Lange Smeestraat) gelegen kelders niet werden aangepakt. Wel werd tijdens het werk besloten om ook de kap van het naastliggende huis Oudegracht 281 te restaureren. Met dat huis nr. 281 heeft 279 lange tijd één geheel gevormd. Bouwsporen in de kap maar ook de archiefbronnen (de heer Röhner verrichtte opnieuw het archiefonderzoek) maken dat duidelijk. Bij akte van 5 november 1636¹⁾ wordt het huis „De Rooster” (Oudegracht 279) door Gillis van Hattum overgedragen aan Jan van Wijckersloot. Het naast liggende huis „De drie Ringen” (thans nr. 281) was op dat moment (sinds 14 juni 1632) ook reeds in handen van de familie Van Wijckersloot. Het lijkt verantwoord te veronderstellen dat het deze familie was die het huis daarna met een verdieping verhoogde, een nieuwe (thans nog aanwezige) kap gaf en een nieuwe voorgevel. Hoe deze gevel eruit zag laat het bovendeel van de gevel van nr. 281 zien. (Het benedendeel van deze gevel werd helaas in 1958 op een ontsierende wijze „gemoderniseerd”; foto nr. 1 geeft een beeld van de toestand vóór de vermindering). De vensters zijn wel in de tweede helft van de negentiende eeuw vernieuwd maar de zeventiende-eeuwse korbogen die de oorspronkelijk aanwezige kruisvensters bekronden zijn nog aanwezig.

Beide huizen blijven ruim honderd jaar eigendom van de familie Van Wijckersloot: op 26 maart 1739 dragen Maria Margaretha van Wijckersloot c.s. de eigendom over aan Adriana Odé geb. Van der Nijpoort, die nog diezelfde dag doorverkoopt aan Paulus van Vlissingen¹⁾.

In de akte van 5 november 1636 wordt het huis als volgt beschreven: „huysinge, brouwerije ende melterije met den eest²⁾ ende allen sijnen toebehooren met alle 't geene daerinne aert ende nagelvast is, mitsgaders de kelder, kluijs, bodem ende boort staende ende gelegen binnen Utrecht aen de westzijde van de Oudegracht op den hoek van den westsmeesteech”.

Het is duidelijk dat ter plaatse een bierbrouwerij gevestigd was. Het was daarmee niet de enige brouwerij



Oudegracht 279 in 1928.

in de stad hoewel het aantal in die tijd wel kleiner was geworden. Op 14 april 1610 verklaarde de koperlager Gerrit Thonissz van Puffliet³⁾ dat hij over de zestig brouwerijen in Utrecht had gekend maar dat daar nu - omdat ook op de dorpen brouwerijen waren opgericht - nog maar 22 van over waren. Het is te verleidelijk hier bovendien niet te vermelden de ordonnantie van Burgemeester en Vroedschap van 15 februari 1692⁴⁾ waarin deze de brouwers verbieden om water uit de stadsgrachten bij het brouwen van bier te gebruiken nu door langdurige vorst de waterstand laag is: „de graften sodanig sijn vervuylt ende het water stinckende geworden (...) en dat te beduchten staet, dat daardoor siecktens ende ongesonheden souden worden gecauseert”.

In ieder geval was de brouwerij reeds voor 1636 in het huis in gebruik: in 1623 weigert de eigenaar van het huis De Rooster, Claes Pauwelsz Verriet⁵⁾ tien gulden aan de gildcamer van het brouwersgilde te betalen.

De akte (van 23 maart 1621¹⁾) waarbij deze Verriet



Oudegracht 279 vóór restauratie.

het huis koopt is vooral door de omschrijving belangwekkend: het gehele huis „aen twee woeninge gemaect met breder cluyse, bodem ende boort, oock d'kelder onder den urewerckmaecker's hujs" uitkomende; met al het hout van „coetsen, kasten, slaepbancken ender ander kistwerck daer inne sijnde". Als zijn weduwe op 25 februari 1630¹⁾ het huis verkoopt wordt het vermeld als „brouwerije, melterije, den eest, rosmolen". Het ziet er dus naar uit dat Verriet hier begon met het uitoefenen van het brouwersvak.

In de negentiende eeuw is het huis De Rooster opnieuw grondig verbouwd: het kreeg de uiterlijke gedaante zoals we die nu kennen door een volledige gedaanteverwisseling van de voorgevel en een aanpassing van de zijgevel.

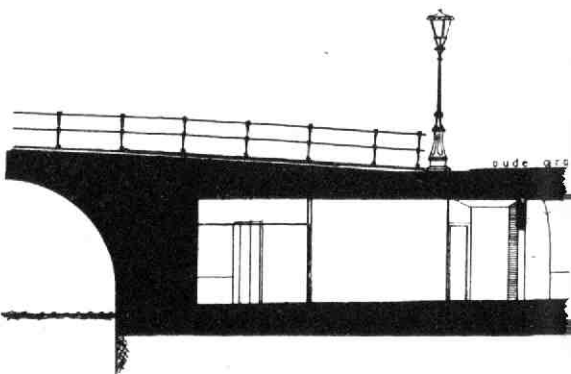
Opmerkelijk is verder dat bij het huis ook een kelder behoort die onder de Lange Smeestraat ligt en die van de brug afloopt tot vóór het huis Lange Smeestraat 4 en zo vele meters lang is. Die kelder blijkt volgens de transportakte van 5 november 1636¹⁾ „door gunninge ende consent van de Ed. Vroetschap der stadt Utrecht aldaer gemaect wesende d'selve cluijs beswaert met een jaerlicxe uijtgangh van seven gulden ten behoeve van de stadt Utrecht". Tot nu toe is niet duidelijk geworden wanneer de Vroedschap deze toestemming verleende, maar Het Utrechts Monumentenfonds betaalt deze zeven gulden nog steeds aan de stad.

De restauratiewerken omvatten allereerst de kap met dakkapellen en schoorstenen. Veel steun bij de vormgeving gaven twee foto's van het huis uit 1928 en 1943⁶⁾; de oudste foto drukken we hierbij af (foto nr. 1). Op grond van die foto werd besloten weer kappen op de schoorstenen van beide huizen aan te brengen. Behoudens enige verbetering van de dakkapellen (die o.m. weer stenen zijwangen kregen) bleef de kap ongewijzigd. De spanten verkeerden nog in goede staat zodat met vervanging van de sporen en aanbrengen van beschot kon worden volstaan.

Uit de foto's bleek ook dat de gevels eerst in de dertiger jaren waren geschilderd hetgeen een einde maakte aan de uitvoerige gedachtenwisseling over het al dan niet opnieuw schilderen. Besloten werd de zijgevel in schoon werk uit te voeren en de voorgevel (waarvan het voegwerk nog in goede staat verkeert) opnieuw te schilderen.

Dat van het pothuis uit een schoorsteen naar boven liep was duidelijk in de gevel zichtbaar. De plaats ervan maar ook de afmeting van het buiten de gevel uitstekende deel konden worden bepaald toen bij het openhakken van de muur het oude kanaal - voorzover het in de bouwmuur stak - nog aanwezig bleek te zijn. De schoorsteen is dan ook heraangebracht. Nauwelijks merkbare veranderingen aan de gevels vormen de vernieuwde sierankers (die daardoor helaas iets van de speelsheid verloren, die het oude handwerk kenmerkt), het kapje boven de opening waardoorheen - van de zolder uit - een hijsbalk naar buiten kan worden gestoken en het verdwijnen van de reeds overgeschilderde muurreclame voor „steenkolen, cokes, briquetten en houtskolen" een van de gedenktekens van de jarenlange functie van het huis als steenkolenhandel. Deze functie is overigens ook in het gehandhaafde bovenlicht boven de voordeur vermeld.

Bijzondere problemen leverde nog de slechte toestand van de balklagen in het langs de Smeestraat gelegen deel van het huis. Bij het vooronderzoek leken deze nog hecht en dus te handhaven. Zowel de moerbalken op zolderniveau als die een verdieping lager moesten echter worden vervangen toen tijdens de werkzaamheden bleek dat ze waren gelast. Daardoor werden de werkzaamheden aan de er onder gelegen vertrekken uiteraard ook ingrijpender. De oude keu-



kenvloer op de tweede verdieping (van gesmoorde plavuizen in zand gelegd op de houten vloer) waarover recentelijk vloerbedekking van zeil was geplakt kon weer in het zicht worden gebracht.

De restauratie omvatte ook het herstel van de natuurstenen stoep vóór het huis en van het pothuis. Omdat dit één van de weinige pothuizen is die Utrecht nog bezit (en onder die weinige zeker de fraaiste) verdient het hier bijzondere aandacht.

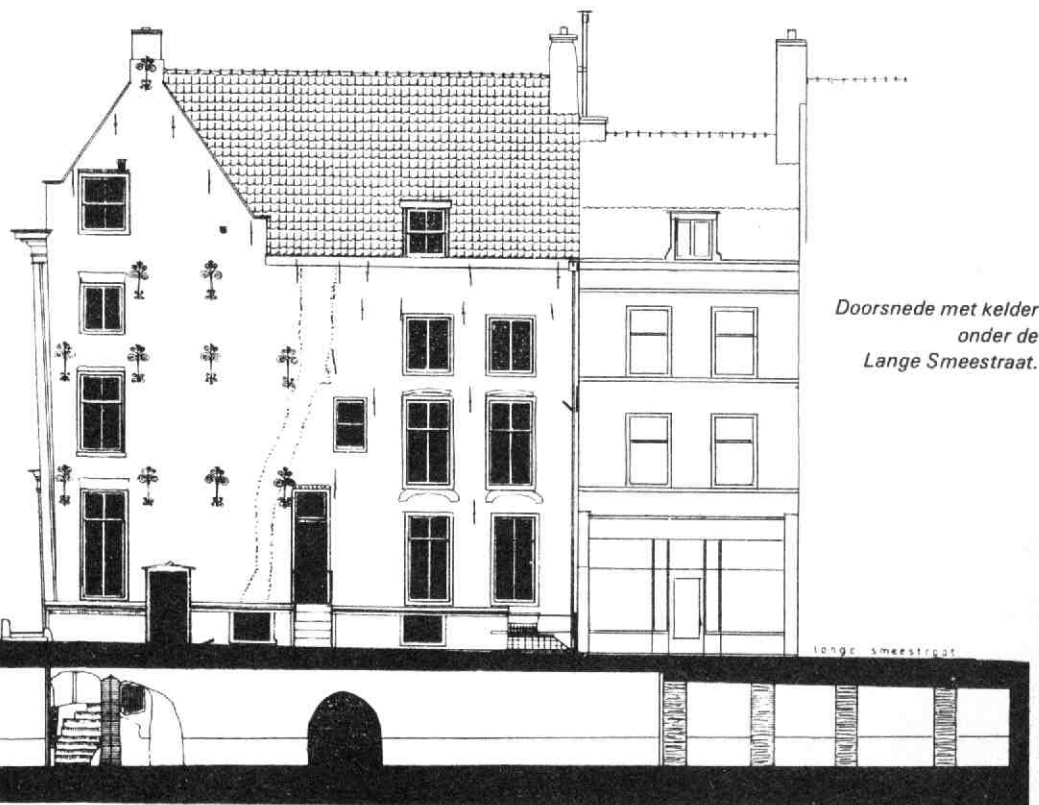
Van Campen vermeldt in 1969⁷⁾ dat Utrecht in 1950 nog vier pothuizen bezat, waarvan er twee in het begin van de vijftiger jaren werden gesloopt. In het Maandblad van Oud-Utrecht wordt kort daarop nog een vijfde exemplaar genoemd⁸⁾. Haslinghuis⁹⁾ geeft als omschrijving „hokje, uitgebouwd voor de ingang van een kelder, waar kleine handwerkslieden hun bedrijf uitoefenden“. Van Campen zet vraagtekens bij de verklaring van de naam door Haslinghuis: zo genoemd naar de potten en pannen bij de ingang van een kelder.

Amsterdam bezit nog veel meer pothuizen (ook relatief) dan Utrecht. J. de Vrieze¹⁰⁾ zet uiteen dat er vele soorten pothuizen waren, zowel qua verschijningsvorm als qua gebruik. Zo zijn er die geen verbinding hebben met het huis waartegen ze gebouwd zijn en dan afzonderlijk verhuurd werden. De hoogte van de pothuizen boven de straat is zeer verschillend: tot ze-

ven voet (maximale bij keur vastgestelde maat). Ook De Vrieze stelt dat veelal kleine neringdoenden (hij noemt schoenlappers, kruiers, porders en mangelhuiszen) de pothuizen voor de uitoefening van hun bedrijf gebruikten. Soms echter dienden ze ook om de woonruimte van het aangrenzende huis te vergroten.

Het nu gerestaureerde pothuis Oudegracht 279 verkeerde in bijzonder onderkomen staat: kozijnen en ramen verrot, het zink op het dak vergaan waardoor overal lekkages optraden, het ijzeren trapje naar het bovenhuis verroest. Een dergelijk buiten het eigenlijke huis uitstekend bouwsel vergt ook regelmatig ingrijpend onderhoud. Van Campen⁷⁾ vermeldt dat de eigenaar van het huis in 1740 van de Vroedschap toestemming kreeg „... in de Smeesteeg boven de ingang van zijn kelder, den trog¹¹⁾ te repareren en verlengen“. En dat is zeker niet de laatste keer geweest.

Bij het grondig herstel werden ook enige wijzigingen aangebracht. De belangrijkste daarvan is dat het pothuis door hardstenen platen werd afgedekt. Volgens De Vrieze¹⁰⁾ is dat de oorspronkelijke vorm. Maar het is ook een afdoende vorm, die in Amsterdam nog veel voorkomt. Het trapje naar het bovenhuis werd niet meer in ijzer maar in natuursteen met balusters uitgevoerd. Aparte vermelding verdient dan nog de herinrichting van het inwendige van het pothuis (waarin de keuken van het benedenhuis is ondergebracht). In



Doorsnede met kelder onder de Lange Smeestraat.

deze keuken werd veel aandacht besteed aan het herstel van het bestaande tegelwerk. Daarin zijn twee tableaux, voorstellende een kat en een hond en elk zes tegels (2 x 3) groot, aanwezig die een heel bijzondere waarde aan het geheel geven.

De restauratie van het huis Oudegracht 279 trok, naarmate de steigers werden verwijderd, steeds meer de aandacht van de voorbijgangers. Dat is niet verwonderlijk voor dit markante woonhuismonument op dit markante punt.

W. Thoomes

1. *Archief der stad Utrecht*, 11, nr. 3243.
2. *Een eest is een verwarmde vloer voor het drogen van de mout.*
3. *Archief der stad Utrecht, protocol notaris Steven Pelt*, S 190.
4. *Archief der stad Utrecht*, nr. 412.
5. *B.A. II, nr. 44x Rekeningen van de busmeester van het brouwersgilde 1622-1623.*
6. *Topografische atlas der gemeente Utrecht.*
7. *J. C. van Campen, Pothuizen in Utrecht. In Maandblad Oud-Utrecht, februari 1969. blz. 15 en 16.*
8. *Maandblad Oud-Utrecht, april 1969. blz. 40.*
9. *Dr. E. J. Haslinghuis, Bouwkundige termen, 1970. blz. 287.*
10. *Ons Amsterdam, 1957. blz. 205-208.*
11. *Trog (of troch) is oud (Utrechts?) woord voor pot-huis.*



Oudegracht 279 na restauratie.

De dichter Vondel, de schilder Ovens en Godart van Reede van Amerongen

In het februari-nummer van 1977 van het Maandblad Oud-Utrecht schreef het bestuurslid van de Stichting Utrechtse Kastelen, de heer J. F. K. Kits Nieuwenkamp een instructief artikel onder de titel *Kasteel Amerongen voor de veilinghamer gered*. Hij voegde er tevens een overzicht van de geschiedenis van het kasteel en zijn bewoners aan toe.

Eén van de belangrijkste bewoners was Godard Adriaan Baron van Ree(de) (1621-1691), die op 20-jarige leeftijd het kasteel erfde en vijftig jaar lang heer van Amerongen zou blijven, hoewel hij door staatszaken heel veel afwezig was. Gelukkig was zijn vrouw Margaretha Turnor (1613-1700) een voortreffelijke slotvrouwe en beheerde zij het familiebezit geheel in de geest van haar man, die als rondreizend afgezant van de Staten veel in het buitenland vertoefde. Zo werd hij tijdens de Noordse oorlog (1655-1660) naar Dene-marken gestuurd, dat aan de kant van Polen tegen Zweden streed, een oorlog waardoor onze Oostzeehandel ernstig werd bedreigd. Als hij van deze zen-

ding is teruggekeerd, staat hij in juni 1660 al weer met een gezantschap klaar in Amsterdam om voor onderhandelingen naar Spanje te vertrekken. Kort voor zijn vertrek wordt dan zijn portret geschilderd door de schilder Jurgen (Jurriaan) Ovens, een schilderij dat nog altijd op Amerongen aanwezig is.

Deze Ovens was in 1629 te Tönning in Holstein geboren en kwam in 1642 naar Amsterdam, waar hij een leerling werd van Rembrandt. Deze was toen als barokschilder op het toppunt van zijn roem. Hij schilderde toen nog naar de smaak van de tijd en werd door het publiek zeer gewaardeerd. (Juist in dit jaar, het sterfjaar van Saskia, valt de grote kentering in zijn ontwikkeling en vermindert zijn populariteit.) In 1654 vinden we Ovens als hofschilder in het gevolg van Hedwich Eleonore, dochter van Frederik III van Holstein-Gottorp, die als bruid van Karel X Gustaaf van Zweden naar Stockholm vertrekt. Het schijnt dat, als deze heerszuchtige vorst de Noordse oorlog begint,